

SISTEMUL LEGISLATIV AI TRANSILVANIEI REFELECTAT ÎN ARTICOLELE DE LEGE ALE DIETEI DIN 1790-1791 (I)

Gelu Fodor

Considerații preliminare.

Demersul nostru dorește să urmărească evoluția „constituției” și a constituționalismului ardelean, prin prisma prevederilor dietale ale anului 1790-1791. Pentru a putea realiza acest deziderat, ne propunem să urmărim toate acele aspecte care au contribuit decisiv la încheierea realităților constituționale din Principat, urmărind totodată rolul instituțional și legislativ al instituției Dietei ca for reprezentativ al nobilimii în relația sa cu suveranul.

Având în vedere amploarea prezentului studiu, la sugestia editorului, acesta va fi fragmentat în două părți și publicat în două numere consecutive ale revistei. Prima secțiune vizează aspectele administrative și juridice dezbătute și votate, respectiv relația dintre Curtea vieneză și Dieta Transilvaniei. Cea de-a doua secțiune a acestei lucrări va aborda aspectele urbariale, religioase și instituționale, alături de alte reglementări neincluse într-o categorie specifică și bine delimitată.

Contextul politic.

Năruirea sistemului impus de Iosif al II-lea în cei zece ani de domnie (1780-1790)¹, l-a determinat pe fratele și succesorul său, Leopold al II-lea, să convoace Dieta Transilvaniei, după o pauză de aproape 30 de ani². Falimentul formulei directe

¹Pentru o privire detaliată asupra politicii reformiste promovată de împăratul Iosif al II-lea, vezi Ferdinand v. Zieglauer, *Die politische Reformbewegung in Siebenbürgen zur Zeit Josefs II. Und Leopold II*, Viena, 1881, *passim*.

²Pe data de 21 august 1781, a avut loc la Sibiu, Dieta inaugurală care a depus omagiul față de nou încoronatul împărat Iosif al II-lea, fiind dizolvată însă după două zile. Gál, L., *Az erdélyi diaeták*

și autoritariste de administrare a Imperiului Habsburgic, promovat de Curtea de la Viena în toată această perioadă, a redeschis în contextul situației internaționale dificile, calea către restaurarea formulei constituționale, abandonate la începutul deceniului șapte. Decizia de a convoca Dieta în anul 1790 a oferit ocazia Stărilor din Transilvania, să reafirme și să reîntărească pactul tripartit precum și să reinstituie vechea ordine instituțională anterioară epocii reformelor.

Congregația trebuia să rezolve cu prioritate conflictele apărute între centru și periferie pe parcursul celor câtorva decenii de „domnie neconstituțională”³, respectiv să reechilibreze sistemul politic și legislativ, grav compromis de guvernarea absolutistă a Curții. Nemulțumirea Stărilor venea din faptul că în toată această perioadă, inițiativa legislativă a venit dinspre Viena, neglijându-se obligația constituțională care prevedea explicit avizul legislativ al Dietei în ceea ce privește procesul legislativ. Încălcarea flagrantă a „constituției” Transilvaniei, care stabilea fără echivoc prin articolul zece al Diplomei Leopoldine, că Dieta reprezenta forul prim de dezbateră a tuturor chestiunilor publice⁴, a reprezentat unul dintre cele mai importante puncte supuse dezbaterii.

Prefața Dietei face o scurtă incursiune în istoricul relației instituționale a celor doi suverani, Iosif al II-lea și Leopold al II-lea, cu Stările Transilvaniei în vederea convocării unei Comiții pentru anul 1790. Bucuria nedisimulată a ordinilor se face simțită încă din primul paragraf: „După multă așteptare, acum în anul o mie

végzéseinek nyomdokái és a compilata constitutio után költ articulusok kivonatja, Cluj, 1838, vol. 2, p. 245.

³Este vorba de intervalul 1762-1790, când administrarea Transilvaniei s-a realizat prin intermediul actelor juridice emise de Viena, fără consultarea și intermedierea Stărilor Transilvaniei întrunită în Dietă.

⁴*Corpus Juris Hungarici, Magyar törvénytár, 1540-1848 évi Erdélyi törvények*, ed. Kolosváry S. Óváry K., Budapest, 1900, p. 492. „În al zecelea rând: anunțarea Dietei anuale organizate pentru discutarea chestiunilor publice, pentru scopuri judiciare, pentru ascultarea propunerilor regale, precum și anunțarea ținerii judecăților la octave, va fi dată în sarcina guvernatorului și consiliului intim, reținându-ne dreptul la consimțământ regal în toate chestiunile decise în acest fel”, [trad.n] (colecția se va cita în continuare: *CJH*).

Șapte sute nouăzeci, din providența divină și din bunătatea și îndurarea auguștilor principii, a sosit acea vreme de bucurie mult așteptată în Principat, când le era permis corpurilor și ordinelor să susțină Comiții generale, legale, libere, urmărind obiceiurile strămoșești bazate pe legi fundamentale, anunțând solemn aceste adunări prin documente legale, având posibilitatea cu acele ocazii să discute despre și să aducă decizii privitoare la toate chestiunile lor comune” [trad.n.]⁵. Apelul pe care ordinele îl fac la tradiția strămoșească, dorește să reinstituie acea dualitate a puterii, juridic împărțită între principe și Stări dar pierdută în ultimele decenii, prin încălcarea pactului de către cel dintâi. Starea de neliniște și perpetuă agitație resimțită de ordinele Transilvaniei, putea fi înlăturată, în viziunea acestora, doar de manifestarea aceluia suprem gest de îngăduință, adică de anunțarea unei Diete generale.

Leopold dă dovadă de tact diplomatic în relația sa cu ordinele prin emiterea și publicarea unei scrisori de garanție, care dorea să „liniștească” Stările, confirmându-le totodată drepturile, privilegiile și libertățile, dar și prin anunțarea unei Diete. Din punctul de vedere al simbolismului politic, acțiunea a reprezentat primul pas înspre reclădirea încrederii reciproce între cele două entități politice, prin intermediul ficțiunii juridice a „contractului social”⁶ („dând dovadă de cea mai de apreciat dispoziție regală, acesta a făcut apel la corpuri și ordine, ca acestea să încheie cu el legământul permanent al iubirii eterne și al încrederii reciproce”). Parafarea „înțelegerii” a urmat obiceiul străvechi, prin depunerea jurământului de

⁵ *Ibidem*, Prefața Dietei din 1790-1791, p. 456.

⁶ *Ibidem*. „Astfel, odată cu începerea domniei sale glorioase, nu numai că ne-a lăsat o scrisoare regală de garanție prin care ne-a liniștit și ne-a garantat că drepturile, privilegiile și libertățile noastre, comune și individuale, se vor păstra neatinse, dar, ca să ne dovedească acest lucru și prin fapte, ne-a înaintat o propunere pe data de cinci a lunii noiembrie din anul o mie șapte sute nouăzeci, prin care a anunțat o Dietă în orașul liber regal Cluj, în scopul de a se depune jurământul de credință datorat persoanei lui și în scopul de a discuta chestiunile publice ale principatului”. [trad. n.]

fidelitate din partea stărilor și a celui care confirma păstrarea neatinsă a tuturor legilor, drepturilor și libertăților nobilimii, din partea suveranului⁷.

Odată finalizată partea formală, debuta pasul următor, adică discutarea propunerilor regale, respectiv a dorințelor și plângerilor generale și particulare ale Principatului. Voința Stărilor, după cum prea bine reiese din textul acestui preambul era de a: „îndepărta insultele suferite și de a restaura drepturile noastre prin promovarea binelui Principatului”⁸.

Articolul unu intitulat: „Despre succesiunea ereditară a Sfintei Sale Maiestăți în Marele Principat al Transilvaniei și despre solemnitatea primirii jurământului din partea ordinilor transilvănene”[trad. n.]⁹, vorbește despre mecanismele juridice statornicite în Pragmatica Sancțiune, care i-au permis lui Leopold al II-lea să preia tronul după moartea fratelui său, în 1790. De asemenea, detaliază procedura amintită anterior a jurămintelor reciproce din partea Stărilor și Principelui, angajați solemn în vederea obținerii binelui comun.

Lecturarea rescriptului asigurator în plenul Dietei, în care se garantau drepturile și privilegiile cetățenilor de către comisarul regal plenipotențiar, a fost urmat de jurământul Stărilor, care se depunea în două rânduri, conform procedurii. Prima dată se rostea în fața comisarului regal, imediat după citirea rescriptului imperial care deschidea oficial Dieta și a doua oară în ședința publică a ordinilor, în conformitate cu formula de jurământ prescrisă în

⁷*Ibidem*, p. 456-458. „La acea Dietă, fiind sărbătoarea cea mai fericită a Transilvaniei renăscute, s-au adunat în mare număr; acolo, am depus cu bucurie și omagiu jurământul de credință în fața comisarului regal cu puteri depline al maiestății sale Leopold al II-lea trimis la această Dietă, și anume în fața domnului Rall Nepomuki Ioan Keresztély, baron liber, cavaler în grad de mare cruce al ordinului Sfântului Rupert și general, locotenent al feldmareșalului; la rândul său domnul comisar având puteri depline, în numele și pe sufletul maiestății sfinte amintite mai sus, a depus jurământ regal privitor la păstrarea și neatingerea legilor, drepturilor și libertăților noastre”. [trad. n.]

⁸*Ibidem*, p. 458.

⁹*Ibidem*.

articolul patru din anul 1744¹⁰. Jurământul regal intermediat de comisar încheia această etapă¹¹. Dialogul legislativ începea după autentificarea jurământului cu sigiliile celor trei națiuni și a Guvernului Regal, respectiv prin expedierea acestuia și a dorințelor și plângerilor Stărilor, la Viena, urmate de răspunsul suveranului.

Articolul al doilea instituie obligativitatea succesorilor Majestății Sale de a reconfirma de fiecare dată Diploma Leopoldină, documentul de bază încheiat prin voință liberă între împăratul Leopold I și Principatul Transilvaniei¹². Deși întors simbolic în Coroana Ungariei după mai bine de o sută de ani, textul legii accentuează distincția față de Ungaria, precizând că Principatul „nu poate fi repus în vechea sa stare de pe vremea voievozilor sau să fie forțat din nou la încorporare, decât cu insultarea drepturilor și legilor proprii ale acestuia”¹³.

Evoluția autonomă a Transilvaniei, după dezmembrarea Regatului Ungariei în secolul al XVI-lea, s-a perpetuat atât pe parcursul secolului al XVII-lea dar și după încorporarea Principatului în Monarhia Habsburgică. Formal reîntoarsă în Coroana Maghiară la sfârșitul secolului al XVII-lea, Transilvania își păstra însă statutul separat față de Regat prin perpetuarea propriilor ei legi și instituții, conturate într-o lungă perioadă de timp. Identitatea politică și juridică a ardelenilor, s-a tradus prin refuzul acestora de a anula constituția și de a se supune jurisdicției instituțiilor reprezentative ale Ungariei.

Cu toate acestea, spre mijlocul secolului al XVIII-lea, în condițiile ofensivei politicii absolutiste în Principat și a eludării privilegiilor nobiliare, se constată o anumită apropiere între elita politică a celor două provincii și în special în rândurile nobilimii maghiare. Încercările de apropiere în vederea formării unui front comun, care să respingă asaltul normativ al Vienei, „a fost sesizat de împărăteasă și

¹⁰*Ibidem*, p. 460

¹¹*Ibidem*, p. 464.

¹²*Ibidem*, p. 482.

¹³*Ibidem*, p. 482-484.

sanționat ca atare”¹⁴. Prin urmare, Maria Tereza a ridicat Principatul, prin decretul din 2 noiembrie 1765, la rangul de Mare Principat, precizând că acesta este guvernat de propriile legi și instituții și nu este supus nici unui alt regat¹⁵. Consolidarea statutului provinciei venea totodată și în întâmpinarea stăruințelor cancelarului Kaunitz, care dorea izolarea politică a Ungariei, reticentă la orice formă de schimbare¹⁶. Încercările repetate ale reprezentanților maghiari de a include pe noua stemă a Principatului crucea dublă, ca semn al legăturii cu Ungaria, s-au lovit de refuzul lui Kaunitz, responsabil cu problemele heraldicii¹⁷. Se pare că nici guvernatorul Samuel von Brukenthal nu era străin de această măsură, fiind direct interesat de ruperea totală a legăturilor pe care le mai avea Ungaria cu Principatul Transilvaniei. De altfel, opinia publică din Principat, și mai ales cea săsească, era ostilă unei astfel de inițiative. Interpelat de Maria Tereza, contele Bethlen a mărturisit că foarte puțini transilvăneni doresc alipirea țării la Ungaria¹⁸.

Situația ia o cu totul altă turnură după accederea pe tron a lui Iosif al II-lea. Reformele promovate de acesta atentează la autonomia Principatului, a cărui Cancelarie Aulică este unificată cu aceea a Ungariei prin rescriptul din 14 august 1782¹⁹. Noua instituție se numea *Cancellaria regia Hungarico-Transylvanica Aulica*, ardelenii urmând să primească doar un oficiu de vicecancelar²⁰.

¹⁴Avram Andea, *Absolutismul luminat. Reformismul terezian și iosefin*, în *Istoria Românilor*, vol. VI, p. 541.

¹⁵*Ibidem*.

¹⁶Pentru detalii privind atitudinea Stărilor Ungariei față de reformele dorite de Habsburgi, vezi desfășurarea faimoasei Diete din 1764-1765, în Szabo, Franz A. J., *Kaunitz and Enlightened absolutism 1753-1780*, Ottawa, 1994, p. 321-322.

¹⁷*Ibidem*, p. 333.

¹⁸Ioan Lupaș, *Österreich Über Alles. Marele Principat al Transilvaniei potrivit alipirii la Regatul Ungar. Emigrații în masă peste Carpați în cursul veacului XVIII*, în: idem, *Scrieri Alese*, vol II, București, 2007, p. 336.

¹⁹Avram Andea, *Instituțiile centrale ale Transilvaniei în epoca reformismului iosefin*, în: *Studii de istorie medievală și premodernă. Omagiu profesorului Nicolae Edroiu, membru corespondent al Academiei Române*, ed. Avram Andea, Cluj-Napoca, 2003, p. 371.

²⁰*Ibidem*.

Dizolvarea reprezentanței specifice Transilvaniei în capitala Imperiului, într-o instituție comună cu a Ungariei, echivala cu pierderea autonomiei, lucru considerat inacceptabil de Stări. Reacția Dietei din 1790-1791 vine prompt în întâmpinarea acestei probleme constituționale, prin publicarea integrală a Diplomei Leopoldine în textul articolului al doilea. Inițiativa reafirma cu fermitate dorința factorilor politici din Transilvania de a păstra intactă autonomia Principatului, anulând în acest fel toate dispozițiile contrare.

Articolul șase revine, clarifică și stabilește statutul juridic al Principatul Transilvaniei. Se afirmă din nou apartenența Principatului la Coroana Maghiară, cu mențiunea că se răsfrânge doar asupra drepturilor de domnie și moștenire pe care suveranii habsburgi le au asupra ambelor țări. În acest sens se recunoștea autoritatea Dietei de la Bratislava din 1687, care stabilea succesiunea pe linie filială, preluate în conținutul acordului de la Blaj din 1688, extins apoi și pe linia fiicelor prin articolul de lege cu numărul trei din 1744 și corespunzător articolului din 1723²¹. Datorită legilor și reglementărilor proprii, nesupuse niciunui alt regat, guvernarea Transilvaniei va fi exercitată în concordanță cu prevederile constituției proprii și nu în concordanță cu prevederile altor ținuturi moștenite. Individualitatea Transilvaniei era garantată și întărită prin statutul de Mare Principat, primit în 1765 și încorporat în constituția acesteia. Aceste prevederi garantau că drepturile istorice ale țării nu puteau fi limitate și nici „insultate” în niciun fel de circumstanțe²².

²¹*CJH*, Art VI al Dietei din 1790-1791, p. 500. „În urma acestora, prin puterea acestor legi și acorduri, din moment ce Transilvania aparține coroanei Ungariei, maiestatea sa sfântă și succesorii lui proveniți din augusta casă austriacă în calitate de regi ai Ungariei, vor ține Transilvania sub putere prin aceleași drepturi de domnie și moștenire ca și pe Ungaria. Pentru că are o constituție proprie, legi și reglementări legale proprii, nesupuse nici unui alt regat, Transilvania nu va fi guvernată în sensul regulilor altor ținuturi moștenite”. [trad. n.]”.

²²*Ibidem*. „Legământul unificării tuturor țărilor și ținuturilor, în sensul Pragmaticii Sancțiuni și în consens cu articolul 3 din anul 1744, rămâne nedivizat și nedelegabil doar în privința posedării colective și ajutorii reciproce ale acestora. În ceea ce privește diploma regală cu tema titlului de mare principat, sfânta sa maiestate declară îndurător că acest titlu trebuie înțeles în sensul legal aferent

Problemele constituționale ale guvernării sunt tratate prin intermediul articolului Șapte, „Despre puterea legislativă comună a Principelui cu Stările”, prin care se recunoaște principiul bicefal al autorității legislative în Principat, reprezentat de Principe și Stări. Potrivit percepțelor constituționale formulate de Ștefan Werbőczy în Tripartit și consolidate ulterior prin practică, legile regatului nu rezultau din voința monarhului ci, reprezentau voința comună împărțită între stări și rege²³. Mai mult decât atât, paragraful trei îi interzice principelui să conceapă legi care să dăuneze privilegiilor și libertăților „națiunii” maghiare. Pe de altă parte, *populus* deținea dreptul de inițiativă legislativă în materia binelui comun, pe care avea obligativitatea de a le prezenta ulterior în scris monarhului, pentru promulgare. Sancțiunea princiară, constată *Tripartitum*-ul la articolul patru, conferea acestora forța legală necesară implementării în practica juridică.

Articolul nu face altceva decât să obțină reconfirmarea dreptului statuat în Tripartit, că dreptul de a elabora, abroga și interpreta legile aparținea în comun Principelui și Stărilor adunate legal în Dietă²⁴. Prin acest paragraf s-au pregătit interdicțiile impuse Principelui de la cel următor.

propriei constituții a marelui principat și nu va duce niciodată la limitarea sau insultarea drepturilor principatului Transilvania, acesta fiind autonom și independent de alte regate”, [trad. n.].

²³[3] *Attamen princeps proprio motu et absolute potissimum super rebus iure divino et naturali praeiudicantibus atque etiam vetuste libertati totius Hungarice gentis derogantibus constitutiones potest non facere sed accersito interrogatoque populo si si eis tales leges placeant an ne? Qui cum responderint quod sic, tales postea sanctiones (salvo semper naturalique iure) pro legibus observantur. [4] Plerumque autem et populus ipse nonnulla que ad publicum bonum conducere arbitratur unanimi consensu decernit, in scriptisque principi porrigit supplicans super illis leges sibi statui. Et si princeps ipse eiusmodi sanctiones acceptabit et approbabit, tunc vim legis pari modo sortiuntur. Et de facto pro legibus reputantur.* În: Stephen Werbőczy, *The Customary law of the Renowned Kingdom of Hungary in Three Parts 1517*, ed. János M. Bak, Péter Banyó și Martyn Rady, Budapest & Idyllwild, CA, 2005, II 3 [3-4] p. 228.

²⁴*CJH*, Dieta din 1790-1791, p. 500. „Sfânta sa maiestate recunoaște cu îndurare că puterea elaborării, abrogării și interpretarea autentică a legilor în cadrul marelui principat Transilvania este comună, fiind împărțită între principe și corpurile și ordinele adunate legal la Dietă, enunțând de asemenea, că va menține neatins acest drept al ordinelor, și așa cum l-a moștenit de la răposatul Leopold I, îl va transfera la rândul său auguștilor săi succesori fără a-i aduce modificări”. [trad. n.].

Precizam în introducere că refacerea contractului dintre Monarh și Stări a făcut un prim pas important, după prestarea jurămintelor reciproce în debutul acestei Diete. A doua etapă a reconcordiei a avut loc însă prin intermediul articolului opt, „Despre exercitarea legală a puterii executive”²⁵, unde ordinele își stabilesc prioritățile în ceea ce privește modalitatea viitoare de guvernare a Transilvaniei. Încă din debutul paragrafului se instituie interdicția, confirmată de împărat, că acesta nu va governa niciodată Principatul Transilvaniei prin edicte sau așa numitele patente, neacceptate de altfel la niciun tribunal al țării²⁶. Problemele veneau ca urmare a domniei lui Iosif al II-lea care a bulversat prin reformele sale tot sistemul constituțional al Transilvaniei, imediat după accederea sa la tron în 1780.

În cei zece ani ai domniei sale, Iosif a inițiat un experiment ghidat fiind de percepțiile unui absolutism lămurit care a încercat să schimbe structural sistemul de guvernământ al Imperiului. Reformele iosefine au vizat în principal emanciparea țăranilor, taxarea pământului nobiliar, introducerea unor noi coduri civil și penal, reforma administrației locale dar mai ales eradicarea tuturor privilegiilor nobiliare, care în opinia sa frâneau dezvoltarea țării. Absolut toate reformele sale au fost introduse prin decrete sau patente, fără concursul stărilor reunite în Dietă. Asaltul reformelor iosefine asupra privilegiilor nobilimii a fost dublat de o propagandă care avea ca țintă sistemul legislativ al Transilvaniei și care încerca să demonstreze că dreptul public caracteristic Transilvaniei a fost pervertit de interesele înguste ale unei nobilimii îngrijorate doar de prezervarea propriilor privilegii²⁷.

Pe de altă parte, emiterea de ordonanțe și patente nu reprezenta ceva neobișnuit în cadrul sistemului legislativ al Imperiului. În teritoriile Coroanei Maghiare, inclusiv în Transilvania, aplicarea acestui tip de legislație se sprijinea pe

²⁵*Ibidem.*

²⁶*Ibidem.*

²⁷Derek Beales, *The false Joseph*, în “Historical Journal”, 18, 1975, p. 489-490.

două principii. Primul se manifesta prin intermediul plenitudinii puterii, care aparținea monarhului în virtutea mandatului său. Acest precept a fost promovat destul de intens de Habsburgi pe parcursul secolului al XVIII-lea, deoarece permitea suveranului să emită legislație (*ius legis ferendae*)²⁸ fără acordul Stărilor întrunite în Dietă. A fost parțial utilizat de Maria Tereza, în a doua parte a domniei sale, și deplin de împăratul Iosif al II-lea începând cu anul 1780.

Al doilea principiu decurgea din dreptul de supervizare pe care monarhul îl deținea, prevăzut în primul articol de lege al anului 1526²⁹. Această concepție încredința monarhului prerogativa de a-și folosi toată autoritatea, puterea și priceperea în toate aspectele guvernării, în cheltuirea chibzuită a banului public și în tot ceea ce privește apărarea, libertățile poporului și a celorlate nevoi ale regatului³⁰.

Dreptul de supervizare putea fi manifestat într-o gamă destul de largă de probleme, dar mai ales în ceea ce privește administrația și justiția. În această categorie se încadrau de exemplu circularele imperiale. Cele mai importante acte normative emise de suveran și care derivau din acest principiu, erau însă patentele și rescriptele. Primele aveau puterea de a interveni în modificarea și completarea legilor, acolo unde acestea erau deficiente sau nu mai corespundeau nevoilor practice, în timp ce rescriptele (din latinescul *rescriptum* = a răspunde în scris) sprijineau implementarea legii în practică³¹.

Patentele normau pentru o paletă largă de materii, cu acoperire destul de generală, pornind de la problemele educației și religiei, ajungând până la cele agrare. Cele mai notorii dintre aceste reglementări au fost: *Certa Puncta* emisă în 1769, care

²⁸Martyn Rady, *Customary law in Hungary: Courts, Texts and the Tripartitum*, manuscris nepublicat, p. 221.

²⁹*Ibidem*.

³⁰*Decreta Regni Mediaevalis Hungariae: The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary, 1490–1526*, ed. János M. Bak, Péter Banyó și Martyn Rady, Budapest-Idyllwild, CA, 2012, p. 265.

³¹Henrik Marczali, *Magyarország története II. József korában*, ediția a doua, 2 vol, Budapesta, 1885–1888, 1, p. 333.

stabilea îndatoririle iobagilor și jelerilor față de nobili; apoi, *Ratio Educationis totiusque Rei Litterariae per Regnum Hungariae et Provinciae eidem Adnexas*, privind reforma învățământului³² emis la 22 august 1777; „Edictul de Toleranță” (1781); „Patenta de desființare a dependenței personale” (1785), emisă de împăratul Iosif al II-lea în urma răscoalei condusă de Horea, Cloșca și Crișan³³ ș.a.m.d.

Rescriptele, pe de altă parte, se ocupau mai ales cu aplicarea legii în anumite cauze specifice, mandate juridice, instrucțiuni privind procedura etc.³⁴. Rescriptele care se adresau instanțelor de judecată interveneau mai ales pentru a grăbi procesul de a muta cauzele la o instanță superioară sau de a transfera sentința pe temeiul unui posibil partizanat al judecătorilor³⁵.

De altfel articolul dietal nici nu interzicea folosirea patentelor ca instrument de normare, dar îi circumscria aplicabilitatea la un anumit gen de situații, care necesitau o atare soluție. Astfel, prin puterea sa suverană, „împăratul nu va modifica exercițiul legislativ determinat sau determinabil prin lege și nu va împiedica executarea sentințelor legale prin ordine judecătorești neconcordante cu legea”³⁶. Una dintre doleanțele arzătoare ale Dietei era ca suveranul sau reprezentanții acestuia să evite implicarea în actul juridic, prin emiterea de rescripte, care să modifice sau să suspende sentințelor emise de instanțele de judecată, lăsând judecătorii legal desemnați să judece suveran cauzele³⁷.

³²Lucia Protopopescu, *Contribuții la Istoria Învățământului din Transilvania 1774-1805*, București, 1966, p. 23.

³³Ovid Sachelarie și Nicolae Stoicescu, *Instituții feudale din Țările Române. Dicționar*, București, 1988, p. 353.

³⁴Endre Varga and Miklós Veres, *Biróság Levéltárak 1526–1869*, Budapesta, 1989, p. 42–60.

³⁵Rady, *Customary law in Hungary*, p. 235.

³⁶*CJH*, art VIII al Dietei din 1790-1791, p. 502.

³⁷*Ibidem*, „Astfel, prin puterea sa regală, el nu va modifica exercițiul legislativ determinat sau determinabil prin lege și nu va împiedica executarea sentințelor legale prin porunci judecătorești neconcordante cu legea și nu va permite împiedicarea acestora de către alții; totodată nu va modifica sau suspenda sentințele legale ale forurilor judiciare prin porunci judecătorești trimise de sus.

Ca ultime considerații pe seama acestui articol dietal, constatăm utilizarea pentru prima dată a termenilor de putere legislativă și executivă într-un document juridic al Principatului. Legătura cu „Spiritul Legilor” al lui Montesquieu, cartea care a marcat gândirea juridică a epocii, este evidentă în acest sens. Principiul separării puterilor în stat enunțat de Montesquieu în cuprinsul operei sale, legitima pretențiile Stărilor la o guvernare duală, potrivit textului și spiritului Tripartitului lui Werbözy. Prin faptul că justifică și confirmă așteptările nobilimii referitor la împărțirea puterilor în stat, terminologia juridică impusă de Montesquieu a fost preluată și în textul Dietei din 1790-1791. „Noua Biblie” a nobilimii maghiare³⁸ au făcut ca Dieta Transilvaniei desfășurată pe parcursul anului 1792 la Cluj, să se deschidă cu un trio, cântat de cele trei grații, gest simbolic care sugera împărțirea tripartită a puterii și echilibrul constituțional³⁹.

Restituirea integrală a drepturilor încălcate în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, continuă cu articolul al zecelea, care cere ca Dieta să se țină anual, conform prevederilor punctului similar din Diploma Leopoldină, la data și locul stabilit de către împărat. Convocarea obișnuită a corpurilor și ordinelor, conține articolul, se face prin scrisoare regală trimisă de către Guvernul Regal, deputații fiind obligați a se prezenta la Adunare sub sancțiunea prescrisă de legi. Procedura de desfășurare a Dietei, impunea conform legilor țării, expedierea articolelor discutate în Adunare, împreună cu plângerile (*gravamina*) generale și particulare ale țării, spre remediere Principelui, în temeiul prevederilor legale care consacră dialogul legislativ. Legile discutate, aprobate și consolidate de suveran se includ în codul legislativ al țării,

Judecătorii competenți desemnați legal vor fi cei care vor judeca, în sensul legilor create sau creabile în viitor și în sensul constituției țării atestate prin documente, iar puterea executivă va fi exercitată de către maiestatea sa și succesorii săi, în sensul legilor”. [trad. n.].

³⁸László Peter, *The Irrepressible Authority of the Tripartitum, în Tripartitum, op. cit.*, p. XIX.

³⁹Sándor Eckhardt, *A francia forradalom eszméi Magyarországon*, Budapesta, 1924, p. 26–80.

„trebuind să fie aplicate cu exactitate, iar împăratul și succesorii săi se vor asigura de respectarea acestora”⁴⁰.

După finalizarea articolelor dietale care au restaurat și repus în drepturi instituțiile centrale ale Principatului, a venit rândul celor locale, la fel de vitregite de reformele împăraților austrieci. Elanul reformator manifestat de Maria Tereza dar mai ales de fiul acesteia, Iosif al II-lea, a încercat să anihileze și ultimele bastioane ale rezistenței nobiliare, comitatele și districtele. Expunându-și pe deplin ideile în „Reverii”⁴¹, împăratul Iosif a trecut la acțiune inițiind demersurile pentru deplina reformare politică și administrativă a Imperiului său. Rezolvând problema instituțiilor centrale prin intermediul unor instrucțiuni succesive de funcționare, care fie le-au desființat, comasat sau modificat, atenția împăratului s-a îndreptat către administrația locală, nereformată și ostilă centralismului promovat de Curte.

Problema neconvocării Dietei, a fost rezolvată de Stări în deceniul șapte și opt al secolului al XVIII-lea, prin înlocuirea acesteia cu congregațiile locale specifice fiecărei autonomii administrative. În noul context politic, ostil sistemului de privilegii caracteristic Transilvaniei, congregațiile comitatense și scăunale s-au transformat într-un veritabil instrument de opoziție față de politicile centraliste ale Habsburgilor⁴².

⁴⁰CJH, articolul IX al Dietei din 1790-1791, p. 502.

⁴¹Singurele documente detaliate în care apar cu claritate principiile și concepția viitorului monarh Iosif al II-lea privind administrarea Imperiului au fost: *Reveriiile* (visele), redactate după toate probabilitățile în 1763, apoi *Memorandumul* din 1765, în care reia practic ideile din *Reverii* dar le oferă o nuanță mai puțin revoluționară și în cele din urmă *Hirtenbrief* sau *Scrisoarea pastorală*, emisă în 1783, un fel de ghid adresat subalternilor săi. Textul *Reveriiilor* se găsește tradus în limba engleză la: Derek Beales, *Enlightenment and Reform in Eighteen – Century Europe*, New-York, 2005, p. 169-176

⁴² Avram Andea, *Transilvania în Epoca Luminilor*, în Academia Română, *Istoria romanilor*, vol VI. *Romanii între Europa Clasică și Europa Luminilor (1711-1821)*, Paul Cernovodeanu și Nicolae Edroiu, coord., București, 2002, p. 543 (în continuare: Andea, *Transilvania în Epoca Luminilor*), p. 543.

Prin intermediul vicecomitelui și a juzilor nobiliari, Stările au reușit să-și protejeze pentru o lungă perioadă de timp privilegiile și să contracareze cu succes tendințele centralizatoare ale Vienei. Aplicarea discreționară a legii, construită pe principii care favorizau nobilimea, au permis acestora să păstreze un relativ echilibru în raport cu puterea centrală. În această „luptă” pentru influență, oficialii locali au beneficiat și de concursul congregațiilor comitatense și scăunale, forurile reprezentative ale elitei nobiliare, care ignorau constant instrucțiunile transmise de autoritățile centrale.

Invocând o reorganizare mai rațională a acesteia⁴³, pe principii moderne, Iosif Iovște succesiv în monolitul nobiliar, ascuns în spatele privilegiilor și a instituțiilor locale. Prin reforma promovată pe parcursul anilor 1783 și 1784, împăratul desființează unitățile administrative tradiționale ale Transilvaniei, întemeind mai întâi zece iar mai apoi unsprezece comitate⁴⁴. Pentru a-și consolida autoritatea asupra noilor instituții, în 13 ianuarie 1786, împăratul suprapune comitatelor un număr de trei districte, conduse de trei comisari⁴⁵. Aceștia au primit prerogativa de a numi în funcție toți slujbașii, inclusiv vicecomitele, instalat până în acel moment în funcție, de plenul congregației comitatense. Ca urmare a modificărilor instituite, noile comitate sunt reduse la statutul de simple agenții administrative ale statului⁴⁶.

Repunerea vechii administrații locale în drepturile anterioare anului 1784, a reprezentat unul dintre marile dorințe ale Stărilor întrunite în Dietă după moartea împăratului Iosif al II-lea. Pentru a se asigura de succesul demersului, articolul

⁴³David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, București, 1967, p. 249 (în continuare: Prodan, *Supplex Libellus*)

⁴⁴Aurel Răduțiu, *Reorganizarea politico-administrativă a Transilvaniei la 1784. Constituirea comitatului Turda*, în “Răscoala lui Horea (1784). Studii și interpretări istorice”, Cluj-Napoca, 1984, p. 76-113.

⁴⁵Andea, *Transilvania în Epoca Luminilor*, p. 543.

⁴⁶Prodan, *Supplex Libellus*, p. 249.

doisprezece a reprodus în detaliu structura organizatorică a comitatelor, scaunelor și districtelor, modul de funcționare și procedura de luare a deciziilor în cadrul acestora. Preambulul, așa cum ne-a obișnuit și la celelalte articole analizate, face referire la păstrarea constituției Principatului în sensul legilor și a Diplomei Leopoldine. Totodată conferă unităților administrativ-teritoriale enumerate anterior, dreptul de a-și organiza propriile congregații, în care să discute problemele administrației publice, alegerea funcționarilor și orice alte chestiuni care prin statute, corespund sferei lor jurisdicționale⁴⁷. Din punct de vedere juridic, administrația comitatelor, scaunelor și districtelor, cu excepția celor săsești, era exercitată prin intermediul congregațiilor generale și a congregațiile marchale, fiecare cu o arie distinctă de atribuțiuni.

Articolul de lege aduce cu titlu de noutate, pentru fiecare comitat, district și scaun, înființarea unor prefecturi, ale căror sedii stabile se stabileau ulterior în cadrul congregației marchale. Legea recomandă amplasarea centrală a acestor clădiri, pe cât posibil în apropierea unui post poștal, care să le permită accesul la corespondența cu celelalte instituții și în special cu Guvernul. Aprobarea finală privind amplasamentul acestor prefecturi rămânea la decizia suverană a împăratului intermediată de Guvernul Regal⁴⁸.

⁴⁷CJH, articolul XII al Dietei din 1790-1791, p. 510. „Pentru a aplica acele garanții ale sfintei sale maiestăți, care se referă la păstrarea constituției acestui principat în sensul legilor și Diplomei Leopoldine se declară prin puterea acestui articol, că toate comitatele, scaunele secuiești, districtele acestora și autoritățile și comunitățile acestora vor ține toate congregațiile obișnuite și toate discuțiile privitoare la administrația publică, la alegerea funcționarilor, la casierile lor domestice și la alte chestiuni comune, conform sferei lor jurisdicționale și diplomelor deținute”. [trad. n.].

⁴⁸*Ibidem.* „În fiecare comitat, district și scaun secuiesc, să se instaureze prefecturi de comitat, respectiv prefecturi de scaun; locațiile finale ale acestora vor trebui stabilite în cadrul congregației marchale care urmează; cu toate acestea, trebuie să se ia în considerare faptul că prefecturile ar trebui localizate cât se poate de mult la centru, iar dacă acolo nu există post poștal, atunci ele să nu cadă departe de astfel de posturi poștale, iar la final, să se folosească în acest scop sălașele militare sau alte clădiri publice, luând în considerare convenabilitatea spațiilor de târg și alte circumstanțe anticipate sau cu relevanță. Locațiile astfel stabilite ale prefecturilor de comitat și de scaun trebuie prezentate Guvernului Regal cu scopul de a fi înaintate pentru a obține aprobarea suverană pentru ele”. [trad. n.].

Practic, dispoziția dietală instituia construcția unor sedii permanente în care urmau să-și desfășoare activitatea administrațiile comitatense și scaunale. Clădirile urmau să aibă o funcționalitate multiplă, urmând ca acolo să fie deținuți infractorii și să fie depozitată arhiva împreună cu alte echipamente și accesorii aferente administrației publice. Paza acestor locații era asigurată de gardieni, în timp ce personalul administrativ, arhivarul, unul dintre notari și scribii trebuiau să-și desfășoare activitatea permanent acolo. Aceleași dispoziții se aplicau și funcționarilor superiori și adjunctilor acestora, care aveau obligativitatea de a fi mereu prezenți în incintă, cu scopul de a prelua publicațiile sau alte comunicate oficiale venite de la Guvern. Din punct de vedere juridic, publicațiile expediate de Guvernul Regal nu sunt adresate funcționarilor individuali ci Adunării comitatului, scaunului sau districtului. Deschiderea corespondenței era lăsată în grija funcționarilor superiori cărora le revine și sarcina de a convoca în caz de nevoie o congregație generală⁴⁹.

Paragraful doi stabilește procedura de convocare și desfășurare ale proaspăt-reînființatelor congregații generale de la nivel local. Conform legii, întruniri ordinare ale acestora se organizau trimestrial, prin convocarea lor de către oficialul superior iar în cazul vacanței sau a absenței acestuia, prerogativa cădea în sarcina vice-oficialului. Datele de desfășurare ale congregațiilor generale desfășurate în unitățile

⁴⁹*Ibidem.* „În aceste clădiri publice se vor păstra deținuții și aici se amplasează arhivele împreună cu alte echipamente și accesorii aferente administrației publice; din acest motiv, gardianul și haiducii trebuie să fie mereu prezenți acolo, la fel și arhivarul sau unul dintre notari și scribii trebuie să lucreze acolo, iar și funcționarii superiori sau adjunctii acestora trebuie să fie prezenți pentru a prelua publicațiile sau alte comunicate oficiale trimise acolo de Guvern; în cazul unor absențe justificate, ei trebuie să ia măsuri pentru ca publicațiile menționate să fie primite fără întârziere. Aceste publicații și dispoziții ale Guvernului Regal niciodată să nu fie adresate funcționarilor, ci adunării comitatului, scaunului sau districtului. Ele se deschid totuși de către funcționarul superior sau de către adjunctul acestuia, iar dacă subiectul acestora nu este de o natură încât să se necesite convocarea unei congregații generale, atunci acesta trebuie să se ocupe și de rezolvarea lor. Însă, dacă subiectul este de o natură care să necesite organizarea unei congregații generale și dacă este urgent, atunci această congregație trebuie anunțată neîntârziat de către funcționarul superior sau adjunctul acestuia”.[trad. n.].

administrative aflate în imediata vecinătate, erau stabilite de oficialii superiori, în așa fel încât să nu coincidă. Măsura venea să-i protejeze pe de o parte, pe aceia care dețineau proprietăți în mai multe comitate, scaune sau districte, îndrituiți să participe la aceste adunări. Pe de altă parte, dorea să-i sprijine pe proprietarii implicați în diverse litigii juridice, desfășurate de asemenea în mai multe circumscripții⁵⁰.

Funcția de președinte a congregației revenea în mod normal funcționarului superior iar în caz de vacanță, administratorului regesc, desemnat de Guvernul Regal. Pentru motive de sănătate sau alte alte rațiuni justificabile, care împiedică oficialul suprem în a-și exercita prerogativele, acestea pot fi ținute și sub prezidiul vice-oficialului. Practica curentă stabilea și procedura de desemnare a adjunctului funcționarului superior, care se alegea dintre juzii supremi ai nobililor sau vicecomiți în comitate, ori dintre vicejuzii regali în secuime, cu vechimea cea mai mare în acea funcție⁵¹. Participarea la aceste adunări era rezervată doar nobililor posesionați, confirmați în funcție după depunerea jurământului de uniune. Îndatorirea lor fundamentală era de a promova binele obștesc în sensul legilor țării. Prin reglementările instituite se constată abolirea acelor prevederi, promovate de spiritul iluminist, potrivit cărora în ocuparea funcțiilor se promova principiul

⁵⁰*Ibidem*. „Congregațiile Generale ordinare se țin de patru ori pe an adică trimestrial, iar cele extraordinare se țin de câte ori o cer circumstanțele și necesitățile, iar ele nu pot fi anunțate de oricine, ci doar de către oficialul superior sau adjunctul acestuia dacă postul este vacant sau dacă el este absent. Oficialii superiori ai comitatelor și scaunelor aflate în vecinătate trebuie să stabilească datele în consens, iar congregațiile trebuie anunțate astfel încât datele lor să nu coincidă în mai multe comitate sau districte districte, în favoarea acelor care au proprietăți și litigii în mai multe comitate sau cercuri diferite”. [trad. n.].

⁵¹*Ibidem*, p. 512. „În mod normal, președintele acestor congregații marchale este oficialul superior, iar dacă această funcție este vacantă, atunci administratorul regesc, desemnat de către guvernatorul regal. Dacă aceștia sunt împiedicați din motive de sănătate sau alte motive justificabile, congregațiile generale publicate de către ei pot fi ținute și sub prezidarea adjunctului funcționarului superior. În sensul practicii existente, adjunctul funcționarului superior va fi acea persoană dintre juzii supremi ai nobililor sau vicecomiții ori dintre vicejuzii regali în secuime, care are cea mai mare vechime în acea funcție; dacă mai mulți sunt egali din această privință în funcția dată, atunci se va lua în calcul vechimea generală”. [trad n.].

meritocrației. Repunerea în vechile tipare constituționale, apare în pasajul imediat următor, care interzice clar acelor care nu dețin nicio proprietate să participe la ședințe și cu atât mai puțin să voteze⁵². Procesele verbale ale ședințelor congregației erau întocmite de notari și așezate în arhivă.

Punctul trei discută problema întrunirii și a temelor discutate cu prilejul întrunirii congregațiilor marchale. Acestea luau în dezbatere toate acele chestiuni legate de politica publică sau de cea economică care potrivit legii aparțineau jurisdicțiilor universităților, comitatelor, districtelor și scaunelor și care necesitau acordul sau chibzuirea acestora. Hotărau asupra: alegerii funcționarilor, delegarea deputaților la Dietă împreună cu stabilirea agendei legislative a acestora. Asupra acestor aspecte vom insista într-un studiu separat, despre problemele juridice. În cazuri de extremă urgență, oficialii superiori puteau emite dispoziții, consemnate în protocoale, care cu ocazia următoarelor congregații vor fi luate în dezbatere și aprobate⁵³.

Dezbaterile care aveau loc cu ocazia desfășurării congregațiilor marchale, urmau aceeași procedură ca și cea stabilită pentru Dieta generală, subiectele fiind tratate într-o ordine prestabilită. Primele proiecte incluse pe ordinea de zi erau ordinele regale sau cele ale Guvernului, trimise către comunități pentru a fi discutate sau publicate. Apoi, toate subiectele care interesau cercul în ansamblu precum și

⁵²*Ibidem*. [...] „de aici urmează, că cei care în acel comitat, district sau scaun nu dețin nicio proprietate, nu pot participa la ședință și cu atât mai puțin pot avea drept de vot acolo”, *ibidem* [trad. n.].

⁵³ *Ibidem*[...], „Subiectele congregațiilor sunt toate acele chestiuni legate de politica publică sau de cea economică, care în sensul legilor aparțin jurisdicției universităților comitatelor, districtelor și scaunelor și care necesită acordul sau consfătuirea acestora; în acele chestiuni ale căror tratare și soluționare cade în sarcina oficialilor pentru că așa dictează natura funcției, dispozițiile legii și deciziile comunității, oficialii superiori sau inferiori pot acționa și în afara congregațiilor generale și pot emite tot ceea ce trebuie emis, dar vor avea obligația de a întocmi protocoale exacte pentru toate acele publicații care se fac pe baza dispozițiilor Guvernului regal sau pe baza deciziilor comitatelor; iar cu ocazia următoarelor congregații generale ei trebuie să prezinte publicului aceste protocoale ale chestiunilor tratate în afara congregației, cu scopul ca acestea să fie luate la cunoștință și să fie aprobate”. [trad.n.].

chestiunile care atingeau problemele comunităților; plângerile și cererile privaților, dacă sunt de natură să necesite examinare din partea comunității și subiectele judiciare fie prin forma procesului fie pe cale apelului⁵⁴.

Hotărârile și soluțiile găsite cu prilejul acestor ședințe se luau în numele congregației generale, se treceau în protocoale tematice separate (politic, economic sau juridic)⁵⁵, se parafau sub sigiliu public de către notar, după care erau înaintate Guvernului. Procedura spunea că dizolvarea legală a acestor congregații se făcea după modelul Dietei generale a Principatului, prin citirea protocolului și semnarea sa de către președinte și notar⁵⁶.

Articolul confirmă câteva reglementări din domeniul arhivării documentelor, luate în anul 1772, prin care toate documentele depuse, trebuiau numerotate cronologic în ordinea șirului continuu al anului curent. Introducerea sistemului de registratură a marcat un prim pas înspre birocratizarea administrației locale, proces continuat ulterior și de Iosif al II-lea în deceniul următor⁵⁷. Deși în 1790 s-a revenit la vechea organizare administrativă anterioară înființării Tablelor Continue, în ceea ce privește practica administrativă, modificările aduse în deceniile anterioare nu au rămas fără efect⁵⁸. Pentru a crea un sistem unitar în sensul uniformizării și permanentizării practicii arhivistice în Principat, instrucțiunile impuse în 1772 se extindeau și asupra registrelor mai vechi.

⁵⁴*Ibidem*.

⁵⁵ SJANC, Fond Prefectura Județului Cluj, *Protocollum politicum*, I/2, 1745-1763; idem, *Registrele Tablei Continue, Protocol Judiciar*, II/B, 164/1765; idem, *Protocoale cu procese verbale din Ședințele Scaunului General de Judecată, Protocollum Generale*, II/A, 126/ 1731-1761.

⁵⁶CJH, *Dieta din 1790-1791*, p. 512. „Hotărârile și soluționările se emit în numele congregației generale sub sigiliu public, prin publicare de către notar. Despre întregul șir al acestor congregații, atât privitor la chestiunile politice, cât și la cele judiciare, trebuie întocmite protocoale exacte și separate; congregația nu se dizolvă până când protocolul nu se citește cu viu grai, nu se aprobă și nu se semnează de către președinte și notar; apoi rapoartele cuprinzând deciziile, împreună cu protocoalele, se înaintează către Guvernul Regal”, [trad. n.].

⁵⁷*Îndrumător în Arhivele Statului Cluj*, coord. Al. Matei, vol. I, București, 1979. p. 152.

⁵⁸*Ibidem*.

Moartea lui Iosif al II-lea a însemnat totodată și anularea prevederilor care statuau modul de desemnare în funcție a funcționarilor locali. Paragraful patru al articolului doisprezece al Dietei din 1790-1791, consemnează revenirea la vechile obiceiuri, prin care comunitățile locale dețineau libertatea de a-și alege funcționarii prin vot liber. Prevederea lichida practic imixtiunile administrației centrale în problemele interne ale comitatelor, scaunelor și districtelor, impuse prin legislația iozefină a anilor 1783-1786.

Prin excepție de la regula liberului vot, funcționarii supremi, necesitau validarea regală, pentru a-și putea ocupa posturile. Procedura în acest caz cerea ca trei indivizi adecvați, aleși prin vot majoritar din rândul națiunilor recepte, să fie înaintați spre confirmare maiestății sale prin intermediul Guvernului Regal⁵⁹.

Articolele treisprezece și paisprezece confirmă privilegiile locale de care se bucură atât națiunea săsească cât și orașele, târgurile și locurile privilegiate din Transilvania. Acestea își vor păstra propria organizare în concordanță atât cu Diploma Leopoldină cât și cu legile și statutele proprii⁶⁰.

⁵⁹CJH, Articolul XII al Dietei din 1790-1791, p. 512-514., „În ceea ce privește alegerea funcționarilor în comitate, în districtele maghiare și în scaunele secuiești, aceste comunități vor menține practicarea legală a alegerilor libere prin vot. În cazul funcțiilor care necesită consolidare regală, trei indivizi adecvați aleși prin vot majoritar din religiile recepte se vor înainta prin intermediul Guvernului regal către sfânta sa maiestate pentru a primi decizia și confirmarea supremă. În comitate și în districtele maghiare, cu ocazia alegerilor, oficialii superiori vor avea obligația de a recomanda comunității, pentru fiecare funcție în parte, câte trei indivizi din toate religiile recepte acolo, care să dețină caracteristicile cerute de legi și să fie adecvați pentru funcții. Cu toate acestea, în cazul în care indivizii recomandați nu sunt adecvați, comunitatea va avea în continuare dreptul de a respinge votul și să contrazică desemnarea acestor indivizi; se păstrează și în secuii acea modalitate de vot, conform căreia votul se efectuează și fără această recomandare a candidaților, practică de obicei”, [trad. n.].

⁶⁰*Ibidem*. Prin acordul îndurător al maiestății sale, națiunea săsească în întregimea ei precum și comunitățile, scaunele și districtele libere, orașele libere regale și târgurile privilegiate, se vor păstra în starea lor legală și în concordanță cu Diploma Leopoldină, atât în alegerea magistraților, ceea ce le revine lor prin lege, cât și în privința administrației publice și legislației civile și economice”. [trad. n.].

Consecutiv, articolul cincisprezece reîntărește prevederile conturate în Constituțiile Aprobate⁶¹ și Diploma Leopoldină care reglementau că ocuparea funcțiilor politice, fiscale și juridice vor fi ocupate doar de cetățenii patriei. Pe parcursul secolului al XVIII-lea Curtea de la Viena, în eforturile sale de a-și impune autoritatea asupra principalelor instituții transilvane, a apelat la diferite strategii, printre care și cea a numirii străinilor în funcțiile cheie ale Principatului. Guvernul a reprezentat una dintre instituțiile în ale cărei organigrame au apărut străini în veacul al XVIII-lea. Deoarece reprezenta una dintre cele mai importante instituții ale Principatului, controlul asupra acestuia a fost disputat de împărat și Stări încă de la înființarea sa.

Eliminarea Dietei ca factor constituțional responsabil cu desemnarea candidaților pentru scaunul de guvernator, l-a propulsat în funcția de președinte al guvernului pe generalul-comandant Adolf Buccow (1762-1764). Deși nu purta titulatura oficială de guvernator, acesta și-a exercitat funcția într-o manieră absolutistă promovând diverse proiecte de reformă în Transilvania (amintim aici sistemul de impunere, numit „Buccowian” și înființarea regimentului de graniță năsăudean)⁶². Succesorul său în funcție și continuatorul politicilor absolutiste a fost Andrei Hadik (1764-1767)⁶³ urmat de irlandezul Carol O’Donell (1767-1770)⁶⁴. Dacă primii trei purtau doar titlul de președinți ai guvernului reprezentând din punctul de vedere al dreptului public transilvănean, doar niște administratori interimari ai instituției, aflați la limita legalității, Maria Iosif Auersperg a fost numit de guvernator (1771-1774) de Maria Tereza. Încălcarea grosolană a legilor Transilvaniei s-a petrecut în ianuarie 1771, când împărăteasa însăși i-a acordat

⁶¹ *Constituțiile Aprobate ale Transilvaniei (1653)*, ed. Alexandru Herlea, Valeriu Șotropa, Romul Pop, Iuliu Nasta, Ioan N. Floca, Cluj – Napoca, 1997, III 42 [1], p. 138.

⁶² Rolf Kutschera, *Guvernatorii Transilvaniei (1691-1774)*, Sibiu, 1943, p. 45-59.

⁶³ *Ibidem*, p. 60.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 68.

acestui titlu de cetățean al țării, fără învoirea și consimțământul imperativ al Dietei⁶⁵.

Cealaltă instituție centrală în interiorul căreia au fost promovați străini pe parcursul secolului al XVIII-lea, a fost Cancelaria Aulică a Transilvaniei din Viena. Prima prezență cu origini din afara Transilvaniei promovată de către autoritatea habsburgică în rândurile funcționarilor acesteia a fost nobilul austriac Ioan Vaszlai, în 1720⁶⁶ pe postul de consilier aulic ca mai apoi în deceniile următoare Curtea Vieneză să promoveze „exclusiv în toate funcțiile de curte, catolici sau venetici”⁶⁷.

Articolul al șaisprezecelea statua că nobilii regatului Ungariei se bucurau de cetățenia transilvăneană pe baza reciprocității juridice. Se prezintă ca argumentație supunerea în fața autorității aceluiași rege, utilizarea aceluiași legi fundamentale în ceea ce privește nobilimea și legislația comună care provine din autoritatea Sfintei Coroane. Articolul abrogă explicit toate dispozițiile, rezoluțiile și sentințele emise în sens contrar de-a lungul timpului⁶⁸.

Articolele șaptesprezece și optsprezece reafirmă egalitatea în drepturi a nobililor cu conții și baronii, precum și posibilitatea acordată celor dintâi de a ocupa orice funcție publică fără discriminare⁶⁹. Practic se reafirmă principiul instituit în *Tripartitum* de către Werböczy al acelei, *una eademque libertatis exemptionis et*

⁶⁵*Ibidem*, p. 77.

⁶⁶Anton Dörner, *Administrația habsburgică a Transilvaniei în prima jumătate a secolului al XVIII-lea* (I), în "Buletin informativ al Asociației Istoricilor din Transilvania și Banat", 2, 1994, nr.14, p. 183.

⁶⁷Idem, *Instituțiile centrale ale Transilvaniei în epoca reformismului iosefin*, în: *Studii de istorie medievală și premodernă. Omagiu profesorului Nicolae Edroiu, membru corespondent al Academiei Române*, ed. Avram Andea, Cluj-Napoca, 2003, p. 236.

⁶⁸*CJH*, Art. XVI al Dietei din 1790-1791, p. 514-516.

⁶⁹*Ibidem*, p. 516. „În sensul legilor fundamentale ale țării, și anume în sensul articolului 11 din anul 1351 al regelui Ungariei Ludovic I și în sensul paragrafului 1 al articolului 2 și paragrafului 7 a articolului 9 din partea I a *Tripartitum*-ului, toți magnații, aristocrații și nobilii se bucură de aceleași privilegii ale libertății și nici un magnat nu poate avea libertăți mai mari precum nici un nobil nu poate avea libertăți mai mici decât acestea”. [trad. n.].

*immunitatis praerogativa gaudent*⁷⁰, reîntărind pactul reciproc. Prevederea cunoaște excepții pentru nobilii cu o singură sesie și armaliștii, care nu pot ocupa funcții care implică socoteli și care potrivit legii revin doar aceloră cu proprietăți donate⁷¹.

Deși idealurile iozefine nu au găsit un teren propice de manifestare în Transilvania, neizbutind să proclame egalitatea supușilor în fața legii și prin aceasta să abolească privilegiile nobiliare, strădaniile de a impune o anumită echitate între clasa nobiliară și cea a civililor își găsește loc în cadrul articolului al nouăsprezecelea. Legea acordă posibilitatea cetățenilor proprietari din orașele libere regale și târgurile privilegiate, precum și acelor cetățeni adecvați ai țării să îndeplinească anumite funcții publice adaptate ordinii civililor. Printre acestea se numără funcțiile inferioare din domeniul administrației publice și din domeniul fiscal cum ar fi cele de secretari. Limitările vin în paragraful imediat următor prin precizarea: „însă cu condiția, ca acei indivizi care nu se bucură de privilegiile nobile, să nu se angajeze într-o proporție mai mare de o treime pentru a nu insulta clasa nobilimii din națiunile maghiare și secuiești, iar totodată cu condiția ca la angajarea acestora să se respecte egalitatea religiilor stabilită prin lege”⁷². Acest articol deși restrictiv în litera sa, face un pas înainte față de perioadă anterioară. Prin oportunitățile acordate cetățenilor-civili de a ocupa anumite funcții inferioare în administrația locală, a deschis posibilități de emancipare și de ascensiune pe scara ierarhică și pentru celelalte categorii sociale nenobile, juridic marginalizate până în acel moment⁷³. Progresele legislative în această direcție, chiar dacă minore, constată o dezghețare a relațiilor sociale de la nivelul Principatului.

⁷⁰*Tripartitum*, I 2 [1] și I 9 [7] p. 48, 57.

⁷¹*CJH*, Art XVIII al Dietei din 1790-1791, p. 516 [trad. n.].

⁷²*Ibidem*, p. 518.

⁷³Vezi în acest sens: Remus Câmpeanu, *Elitele românești din Transilvania veacului al XVIII-lea*, Ediția a 2-a, Cluj-Napoca, 2008, p. 132-140.

Articolul douăzeci stabilește „dreptul ordinelor la alegere și desemnare pentru oficiile cardinale, drept menționat în Diploma Leopoldină”⁷⁴. Acesta a fost unul dintre prevederile constituționale cel mai adesea încălcat de puterea centrală mai ales în ceea ce privește desemnarea guvernatorului țării⁷⁵. Nerespectarea repetată a principiului de către Curte, a reprezentat de altfel unul dintre punctele nevralgice cel mai des disputate în veacul al XVIII-lea și factorul declanșator al conflictului constituțional. Prevăzut ca un mijloc de control al aspirațiilor absolutiste ale Vienei, nominalizarea unor indivizi fideli cauzei transilvane asigura Stările că drepturile, legislația și autonomia țării vor fi protejate și respectate pe mai departe. Pe de altă parte, autoritățile vieneze au folosit această breșă constituțională pentru a-și impune autoritatea în cadrul instituțiilor Principatului. Consolidarea procedurii de investire a oficialilor în funcții prin intermediul acestui articol dietal, proclama reîntoarcerea la vechile obiceiuri constituționale anterioare secolului al XVIII-lea.

O problemă majoră a transilvănenilor încă de la întemeierea sa a fost cu siguranță Cancelaria Aulică. Proiectată ca o instituție de legătură între forurile ale ardelenilor și cele similare din capitală, Cancelaria Aulică a fost treptat subordonată

⁷⁴CJH, art. XX al Dietei din 1790-1791, p. 518.

⁷⁵*Ibidem*, „Sfânta sa maiestate a recunoscut îndurător acel drept la alegere liberă, care le revine ordinelor privitor la îndeplinirea oficiilor principale naționale, în sensul Diplomei divinului împărat Leopold I și în sensul acelor legi care s-au bazat pe aceste constituții și care s-au stabilit permanent prin practică după decizia comună a principelui și a ordinelor; astfel maiestatea sa a permis, ca de fiecare dată când un astfel de oficiu amintit în Diplomă se eliberează, Guvernul Regal, pornind din obligațiile funcției sale, va anunța imediat acest lucru maiestății sale, pentru ca ordinele țării, cu permisiunea supremă a celui din urmă și cu ocazia următoarei Diete, să poată proceda la alegeri. Prin intermediul alegerilor și prin votul liber al ordinelor, se vor alege prin vot majoritar trei indivizi dintre cetățenii țării și din fiecare religie receptă, ei fiind adecvați pentru a îndeplini funcția pentru care sunt aleși în sensul articolelor 15, 17, 18 și 19 ale acestei Diete a anului curent 1791; apoi identitățile lor trebuie înaintate către curtea maiestății pentru a primi regala numire; La rândul ei, și curtea maiestății sale să acorde atenție cuvenită acestei alegeri, luând în considerare îndurător atât aspectul religiilor recepte, cât și cel al diferitelor națiuni. Fără a primi desemnări premergătoare, maiestatea sa să nu umple oficiile golite amintite în prezenta diplomă, iar în cazul în care se donează astfel de officii, în scrisorile publicabile în forma legală obișnuită și veche, precum și în formula jurământului, să se menționeze de fiecare dată dreptul la liberă alegere a ordinelor”. [trad. n.].

intereselor Curții, fiind transformată într-un organ executiv al acesteia. Deși constituția statua clar că nominalizările pentru ocuparea funcțiilor în cadrul acesteia intrau în competența Dietei, această prevedere nu a fost respectată niciodată de Viena. Articolul douăzeci și unu al Dietei din 1790-1791, reinstituie acea clauză statuând că, „la desemnarea consilierilor pentru Cancelaria Aulică a Transilvaniei, să se ia în specială considerare consilierii intimi ai Guvernului luând în calcul și aspectele legate de națiunile și religiile recepte”⁷⁶.

Următorul articol insistă asupra paragrafului Diplomei Leopoldine, care acorda Guvernului Regal autoritatea de a desemna persoanele pe care le consideră potrivite pentru a ocupa anumite funcții publice superioare. Folosirea în textul legii a sintagmei „trebuie”, cu referire la obligația constituțională a principelui de a se folosi de nominalizările și recomandările Guvernului Regal, scoate la iveală un anumit sentiment de frustrare pe care ordinea l-au dezvoltat de-a lungul timpului în relația lor cu puterea centrală⁷⁷. Eludarea acestei prevederi a reprezentat de altfel o constantă în politica imperială a secolului al XVIII-lea, fiind practică încă de la începuturile dominației habsburgice asupra Transilvaniei. Reiterarea acestei condiții în prezentul articol de lege dovedește ardoarea cu care Stările își doreau revenirea la o politică de echilibru, constituțională.

⁷⁶*Ibidem*.

⁷⁷*Ibidem*, p. 520. „Prin puterea consolidată în diploma divinului împărat Leopold I și în sensul dispozițiilor ce au urmat ulterior acestei diplome, părerea Guvernului Regal trebuie ascultată nu numai la desemnarea persoanelor pentru oficii (prin votul ordinelor), ci și la desemnarea comiților supremi și altor funcții aristocratice și excelente, caz în care se ia în vedere și votul majoritar al consilierilor; astfel, la numirea acestor persoane pentru asemenea funcții, sfânta sa maiestate trebuie să se folosească de nominalizările și recomandările Guvernului Regal și, ținând seama de egalitatea menționată în articolele precedente, să nu facă diferențiere între conți, baroni și nobili, ci să acorde atenție meritelor indivizilor și majorității voturilor”. [trad. n.].

Articolul douăzeci și trei confirmă faptul că oficiile poștale cad în administrația Guvernului Regal, cu dreptul exclusiv al cetățenilor Transilvaniei de a ocupa funcțiile⁷⁸.

Articolele douăzeci și patru și douăzeci și cinci tratează aspecte care se referă la denunțurile anonime și false, la modul de pedepsire a denunțătorilor falși⁷⁹, respectiv la interdicția de a concedia un oficial din funcția pe care o îndeplinește doar pe baza unui simplu denunț⁸⁰.

The Legislativ System of Transylvania Reflected in the Law Articles of the 1790-1791 Diet (Abstract)

The study aims to analyze the changes instituted by the 1790-1791 Transylvanian Diet regarding the legal system of Transylvania, after 35 years of Habsburg absolutist rule. In order to achieve this goal, we intend to examine all the aspects that contributed decisively to shaping the constitutional realities of the Principality, focusing in particular on the institutional and legislative role of the Diet, as a representative authority for the nobility in its relationship with the Habsburg sovereigns.

Cuvinte cheie: Dietă, Maria Tereza, Iosif al II-lea, Leopold al II-lea, reforme, Tripartitul lui Werbóczy, Aprobate Constitutiones, patente, rescripte, articol dietal.

Keywords: diet, Maria Theresa, Joseph II , Leopold II reforms , Werbóczy 's Tripartite approved Constitutiones , patents , rescripts , diet article .

⁷⁸*Ibidem.*

⁷⁹*Ibidem.* „Sfânta sa maiestate trebuie să informeze pe cei interesați despre denunțurile secrete și despre sesizările care aduc prejudicii stării generale, făcând acest lucru prin intermediul Guvernului Regal; trebuie totodată să asculte pe cei acuzați în modul prescris de lege, pentru ca cei acuzați pe nedrept să se poată apăra și pentru ca denunțătorii falși să fie tratați prin lege și sancționați în mod adecvat; sesizările și denunțurile anonime nu trebuie preluate nici la curtea maiestății și nici la alte autorități de guvernare”[trad. n.].

⁸⁰*Ibidem.* „Sfânta sa maiestate regală consideră că este drept, echitabil și în natura serviciilor, ca nimeni să nu poată fi concediat din funcție doar pe baza unei denunțări simple; astfel nimeni nu poate fi dat afară din funcția îndeplinită, înainte ca acuzațiile să fie prezentate oficialului denunțat, pentru ca cel din urmă să aibă ocazia de a oferi clarificări”.[trad. n.].